

Bevezetés a világvégéhez

Nyirkos Tamás: *Bevezetés a világvégéhez.*

Joachim apát történelmi misztikája. Máriabesnyő, Attraktor.

2015. 111 oldal.

Fiorei Joachim bizonyosan nem tartozik a Magyarországon legtöbbet vizsgált szerzők közé, így Nyirkos Tamás könyve mindenképp hiánypótló műként fogható fel. E mű önmeghatározása szerint „félleg tudományos, félleg ismeretterjesztő jellegű” (5), mely ugyanakkor a nemzetközi Joachim-kutatás legújabb eredményeit is felhasználja. A kötet előszóból, hét fejezetből, továbbá gazdag szakbibliográfiából áll. A fejezetek címe önmagában is sokatmondó, illetve figyelemfelkeltő, például *A jövőndömondás tartós népszerűsége, Az idő története, A három státusz* stb.

A jövőndömondás problematikáját taglaló, említett fejezetben Nyirkos többek közt leszögezi: „ami az előrejelzések racionalitását illeti, Joachim munkáinak elemzése arra is alkalmas, hogy elbizonytalanítson minket a racionalitás fogalma felől. Habár Joachimot [...] szokás »misztikusként« jellemezni, misztikája sokkal inkább »spekulatív misztika«, mintsem az istenség közvetlen megtapasztalásának költői leírása. Misztikus élmények [...] nagyon is fontos szerepet játszottak elmélete kidolgozásában, maga az elmélet azonban ezek nélkül is megáll a lábán” (17). Joachim mindenekelőtt két forrást vesz figyelembe: a Szentírást (melynek vonatkozásában „fő törekvése, hogy a két Szövetség összhangját megtalálva vonjon le következtetéseket”), valamint a keresztény egyház történetét (18).

Joachim exegetikai tevékenységének részletesebb elemzésére Nyirkos a 4. fejezetben – *Joachim okmányai és írásai* – tér vissza, ahol többek közt leszögezi: „Joachim sokkal inkább nevezhető írásmagyarázónak vagy szisztematikus szöveg-elemzőnek, mint olyasfajta misztikusnak, aki kizárólag természetfölötti sugallatok hatása alatt írta műveit”, és műveiben „a legfontosabb ószövetségi helyek Dániel, Ezekiel és Izajás könyvében található” (49–50). Az Ószövetség egészét tekintve „Joachim számára [a] legfontosabb tény az, hogy – gondos számolást követően – az első embertől, Ádámtól Ábrahámig vagy Izsáig [...] 21 nemzedéket találunk; Izsák fiától, Jákobtól Dávid királyig (akinek házából majd megszületik a megváltó) ismét 21-et; majd innen Ózeásig (akinek idejében fellép majd a papság előképe, Izajás) ismét csak 21-et; ahonnan újabb 21 vezet Keresztelő Szent Jánosig, vagyis az utolsó ószövetségi prófétáig, aki bejelenti Jézus Krisztus elérézését, tehát az Újszövetség kezdetét”, vagyis „42 generáció telt el a világ teremtésétől Dávidig, és újabb 42 Jézus születéséig”; a 42-es szám tekintetében Joachim *Máté evangéliumára* alapoz (53–54). Joachim újítása szerint az e számon alapuló „logika” kiterjeszthető a Jézust követő történelmi időszakra is: a „2×21 nemzedék körülbelül 1260 évnek felel meg; és a Joachim által használt újszövet-

ségi források, elsősorban a *Jelenések könyve* alá is támasztják ezt a nézetet” (56).

Visszatérve a források problematikájára, Nyirkos rámutat: „habár a Szentíráson kívül, amely elsődleges olvasmányát képezte, nyilvánvalóan olvasta az olyan egyházatyák műveit, mint Szent Jeromos, Szent Ágoston vagy Nagy Szent Gergely, illetve ismerte Cassiodorus, Euszebiosz és Beda Venerabilis műveit is, tanítása semmiképpen sem vezethető le belőlük”, épp ellenkezőleg: mert bár „Ágostont mindig nagy tisztelettel emlegeti, szemmel látható erőfeszítéseket tesz arra, hogy saját, eltérő történelemfelfogását vele szemben védelmezze” (58).

Joachim *három státuszát* illetően ennek „legmegkapóbb ábrázolása a Joachim tanításait feldolgozó középkori képeskönyvben, a *Liber figurarum*ban található” (63), mégpedig a mű XI. tábláján, melynek fontos eleme a közepén elhelyezkedő három kör, amely „nem véletlenül vörös, kék és zöld”, tudniillik a kor felfogásában „ez a három szín alkotja a szívárványt, ami nyilvánvaló utalás arra, hogy valójában egységről van szó: ahogy a szívárvány színei az egységes fehér fényt adják ki, úgy a három isteni személy is lényegi egységet alkot” (64–65). Nyirkos itt jogosan utal a dantei *Paradicsom* XXXIII. énekének 115–120. soraira, amely leírás a *Liber figurarum*ban ábrázolt három kör egy lehetséges variációja. Persze e ponton mindenképp meg lehetett volna említeni, hogy Dante már a *Paradicsom* XII. énekében utal Gioacchinóra: „[...] és Joachim bölcs apátot / Calabriából, nézd még tündökölni, / ki jós lelkével a jövőbe látott” (139–141. sorok, Babits Mihály fordítása).

A Joachim-féle körökre vonatkozólag fontos kitétel, hogy e körök „valóban időbeli rendben követik egymást, bár a három kör három láncszemként kapcsolódik össze, ügyelve arra is, hogy az ábra közepén mindhárom összecérjen, kizárva azt az eret-

nek értelmezést, hogy bármelyik független volna a másik kettőtől. A lánc bal széle előtt Ádám neve szerepel, tehát az emberi történelem kezdete, jobb széle után pedig a [...] *finis mundi*. A három kör felső részébe írt »PATER«, »FILIUS« és »SPS SCS« [...] egyértelműen azonosítja a három kört a három személlyel” (65–66). Miután Nyirkos további, az ábra interpretálása szempontjából releváns aspektust tár fel (66–68), hangsúlyozza: „az Atya, a Fiú és a Szentlélek uralma által meghatározott, viszonylag egyszerű sémához [...] elképesztően sokrétű értelmezések kapcsolhatók, és kapcsolódnak is Joachim műveiben” (68), ugyanakkor – némi leegyszerűsítéssel – a három státusz distinkciója Nyirkos értelmezésének megfelelően az alábbiak szerint foglalható össze. „(1.) Az Atya uralmát a Törvény, a Fiú uralmát az Evangélium, a Lélek uralmát a Kinyilatkoztatás közvetlen megértése jellemzi. (2.) A teológiai erények felől megfogalmazva [...] az Atya uralma a *remény*, tehát a várakozás és az istenfélelem jegyében pedig, a Fiúé a *hit* jegyében, a Léleké pedig a megvalósult *szerelem* jegyében. (3.) Ami a családi-társadalmi állapotot illeti, az Atyáé a *házas emberek* kora, a Fiúé a *papság*, a Léleké pedig a *szerezeteké*” (70). Mindebből kiindulva Nyirkos még néhány további releváns mozzanatot emel ki a Joachim-féle eszkatológiai koncepcióból (70–71).

Az új társadalom című, 6. fejezetben különösen érdekes a joachimi szimbolika Nyirkos-féle, megvilágító erejű interpretációja. E hetes felosztású szimbolika a világi emberek, a papok és a szerzetesek közösségeit kapcsolja össze. (1.) A kereszt szimbolikáját illetően „a talapatot – az egész rend alapján – a világiak képezik; a szentségtartó szimbolizálja a szentségeket kiszolgáltató és hagyományos istentiszteletet végző papokat; magát a tulajdonképpeni keresztet, a keresztény élet csúcását viszont a szerzetesek képviselik” (80). Eh-

hez kapcsolódik (2.) „a hagyományos test-szimbolika, amely az egész közösséget [...] egyetlen testként fogja fel. Ennek törzse, vagyis legnagyobb, de önmagában tehetetlen tömege a világiak közössége; lába, tehát mozgatója a papoké, felsőbb részei – keze és feje – pedig a szerzeteseké. A szerzetesi közösségen belül is megkülönböztethető ugyanakkor a kéz, a száj, a fül, a szem és az orr, ebben a [...] különös, felmenő rendszerben” (80). (3.) Az állatszimbolika a bevett metafora alapján „a »népet«, tehát a világiakat nevezi juhoknak, a papokat kuttyáknak [...], a szerzeteseket pedig sorban oroszlánnak, bikának, embernek, sasnak és galambnak. [...] [A]z oroszlán Márk evangélista szimbóluma, a bika Lukácsé, az ember Mátéé, a sas pedig Jánosé; a galamb természetesen magát a Szentlelket szimbolizálja” (81). Az állatszimbolikát illetően még fontos, hogy (4.) „a középkori egyháztörténet szívesen azonosította az egyház üldözőit a Dánielnél szereplő négy vadállattal: a zsidókat a (nőstény) oroszlánnal, a pogányokat a medvével, az eretnekeket a párduccal, a szaracénokat (muszlimokat) pedig a negyedik fenevaddal”, és mindennek függvényében az ezek ellen küzdő apostolokban „a nőstényoroszlánnal megküzdő oroszlánt, a vértanúknál a medvével megküzdő bikát, a teológusokban a párduccal megküzdő embert, a szemlélődő szerzetesekben pedig a legfélelmetesebb fenevad ellen harcoló sast látta” (81–82). (5.) Az imént említett vadállatok egyfajta hierarchiát képeznek: „ahogy az oroszlánnál messzebbre lát a bika, annál is messzebb az ember, és mindnyájuknál messzebb a sas [...], úgy az evangéliumok közt is legegyszerűbb a Márké, ennél fejlettebb Lukácsé és Mátéé, de a legkiválóbb természetesen Jánosé. A Szentlélek galambjának szeme azonban túllát minden írott evangéliumon, és ez az a pont, ahol Joachim és követői összeütközésbe kerülnek majd a hivatalos egyházzal” (82). (6.)

Az oratóriumok keretei közt „a világiaké Ábrahám, az ősatya nevét viseli; a papoké Keresztelő Jánosét [...]; a szerzeteseké pedig sorban Péterét, Istvánét, Pálét, Jánosét, és Szűz Máriáét”, fenntartva, hogy „Szűz Mária természetesen maga az egész Egyház anyja, az apostolok, a vértanúk, és minden szentek királynéja” (82–83).

(7.) A Szentlélek adományai szempontjából „Ábrahám oratóriuma a félelem lelkét képviseli, Keresztelő Jánosé a jámborság lelkét, Péteré az erősség lelkét, Istváné a tudományét, Pálé az értelemét, Jánosé a bölcsességét, a Szűzanyáé pedig a Jótanácsét” (83). Nyirkos összegzésének megfelelően a fenti szimbolikát „valódi emberi életek töltik ki: Ábrahám utódai a családos emberek, akik házasesetlet élnek [...], hogy utódokat hozzanak a világra; Keresztelő János utódai a papok, akik egyszerre kívánnak önmegtartóztatásban és közösségben élni; Szent Péter utódai [...] idősek és gyengék, a böjtöt nem tudják megtartani, és csupán egyszerűbb, belső munkákat végeznek. Szent István utódai elég erősek a testi munkához, de a lelki tudományokban nem tudnak kellően előrehaladni; Szent Pál utódai a szerzetesi iskolákban a többieket tanítják; Szent János utódai erényes, sőt tökéletes férfiak, állandóan böjtölnek és szemlélődő imádságba merülnek” (84); a lelki atya pedig a közösség életének lelki és valamennyi más aspektusát irányítja.

Nyirkos leszögezi: Joachim új rendje „minden újszerűsége mellett is örököse annak a hagyománynak, amely legalább Szent Benedek óta létezik” (84), és napjainkig forrása az utópiáknak, fenntartva, hogy ami által „Benedek *Regulája* hozzájárult a későbbi utópiákhoz, az a szerzetesi szabályok konkrét [...] gazdasági, társadalmi és politikai konzekvenciáinak levonása egy ideális közösség számára” (85). Ugyanakkor e ponton szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a 18. századi, illetve az azt kö-

vető korszakok egyenlőségelvű és demokratikus utópiái már egyáltalán nem kötődnek Benedekhez, illetve Joachimhoz.

A 7., záró fejezetben Nyirkos alapos kritikai áttekintését adja Joachim utóéletének és feltételezett aktualitásának (86–96). E fejezet záró gondolatainak megfelelően „Joachim annyiban volt egy új tudomány

megalapozója, hogy a jövőről való elmélkedést elfogadott gondolkodásformává tette; annyiban tárta fel a hagyomány értelmét, hogy az általa ismert tradíció belső párhuzamaira hívta fel a figyelmet; és annyiban jelezte előre a világ jövőjét, hogy ennek a tradíciónak későbbi, az övéhez hasonló vállalkozásait előlegezte meg” (96).